

Vergiye Psikolojik Bir Bakış: Gelir İdaresi Başkanlığı Tarafından Yayınlanan Vergi Afişlerinin Vergi Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi

İsmail KİTAPCI*

Öz

Vergi psikolojisi vergi kavramına sosyal, psikolojik ve bilişsel bir bakış açısı getirmektedir. Vergi mükelleflerinin vergi ödeme ya da ödememe kararının oluşmasındaki süreçlerin bilinmesi vergiye gönüllü uyumun sağlanmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Vergi uyum süreçlerini dikkate alan vergi politikaları da uzun dönemde vergi bilincinin artmasına katkı sağlayabilir. Bu çalışmada Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan bazı vergi afişleri vergi psikolojisi açısından değerlendirilerek vergi uyumu konusunda ne tür etkiler oluşturabileceği açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Psikolojisi, Vergi Etiği, Vergi Uyumu

A Psychological View of Tax: The Evaluation of Tax Posters Published by the Presidency of Revenue Administration in Terms of Tax Psychology

Abstract

Tax psychology brings a social, psychological and cognitive perspective to the concept of tax. Knowing the process of taxpayers decision to pay or not pay taxes plays a key role in ensuring voluntary compliance. Tax policies that take into account tax compliance processes can also contribute to the increase in tax consciousness in the long run. In this study, some tax posters published by the Presidency of Turkish Revenue Administration are

*Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, i.kitapci@yahoo.com.tr

Makalenin Gönderilme Tarihi: 30.10.2017

Kabul Tarihi: 29.12.2017

evaluated in terms of tax psychology and explain what kind of effects on tax compliance.

Keywords: *Tax Psychology, Tax Ethics, Tax Compliance*

JEL Classification Codes: *H21, H26, Z13*

Giriş

Vergilemenin öncelikle yasal olmak üzere mali-ekonomik, politik, sosyal ve psikolojik yönleri bulunmaktadır. Bireylerin vergi ödemelerini sağlayan birçok faktör bulunmaktadır. Artık günümüzde sadece baskı ve cezadan oluşan dış motivasyona dayalı vergi politikaları kısa vadede olumlu sonuçlar ortaya çıkarsa da uzun vadede vergiye gönüllü uyumun sağlanması açısından yetersiz kalmaktadır. Bu noktada son dönemde ortaya çıkan vergi uyum modelleri vergileme konusuna farklı bir açıdan bakılmasını sağlamaktadır. Özellikle sosyo-psikolojik model devlet ve birey arasındaki vergi ilişkisinin karşılıklılık teorisine göre gerçekleşen bir psikolojik sözleşmeyi temsil ettiğini ifade ederek vergi uyumunun sağlanmasında sadece caydırmaya dayalı politikaların değil vergi mükelleflerinin algı, tutum ve davranışlarının iyi analiz edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilir bir vergi sistemi oluşturmak açısından vergi yükümlülerinin davranış şekillerinin ve bu davranışların altında yatan nedenlerin ve bilişsel faktörlerin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Böylelikle birey ve devlet arasında psikolojik sözleşme niteliğinde olan vergi sözleşmesinin de karşılıklı güven ve saygı esasına göre işlemesi kolaylaşacaktır.

Bu çalışmada öncelikle davranışsal kamu maliyesinin bir alt dalı olarak vergi psikolojisi kavramı açıklanmaktadır. Bu noktada vergi etiği ve vergi uyumu başta olmak üzere vergi psikolojisini açıklamada kullanılan bazı kavramlar ele alınmaktadır. Daha sonraki bölümde ise Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından vergiye gönüllü uyumu artırmak amacıyla yayınlanan bazı vergi afişleri vergi psikolojisi açısından değerlendirilmektedir.

1. Vergi Kavramına Davranışsal Açından Bir Bakış: Vergi Psikolojisi

Davranışsal iktisat yaklaşımı sosyal bilimlerde disiplinlerarası çalışmanın önemini ortaya koyarak insanların ekonomik kararlarını verirken her zaman rasyonel davranmadıklarını (sınırlı rasyonel olduklarını), sürekli fayda maksimizasyonu peşinde olamayabileceklerini, karar verme davranışında sosyolojik ve psikolojik unsurların da etkin rol oynayabileceğini belirtmektedir. Özellikle 2002 yılında Vernon Smith ile Bilişsel Psikolog Daniel Kahneman'ın Nobel Ödülü'nü kazanmasının ardından davranışsal iktisat üzerindeki çalışmalar yoğunlaşmıştır¹ (Lewis vd., 2009:432).

¹Psikoloji ve iktisat arasındaki etkileşim konusunda çok yeni değildir. Her ne kadar Adam Smith'in 1759 yılında yayınlanan Ahlaki Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments) adlı çalışmasında rasyonaliteye karşı küçük çapta eleştiriler olsa da Herbert Simon, Amos Tversky ve Daniel Kahneman

Davranışsal iktisat vergi uyumu ile ilişkilendirildiğinde kamu maliyesinin bir alt dalı olarak davranışsal kamu maliyesi (behavioral public finance) ya da daha dar anlamda vergi psikolojisi (tax psychology) gibi araştırma alanları ortaya çıkmaktadır. Davranışsal kamu maliyesi de mali olayların bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini araştıran bir disiplindir. Vergi ve insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi ilk olarak Alman maliyeci Günter Schmolders analiz etmiştir. Özellikle Avrupa ve Amerika’da 1970’li yıllar sonrasında vergi psikolojisi alanındaki çalışmalar artış göstermiştir (Aktan, 2006:125).

Vergi psikolojisinde bireylerin tutumlarının, davranış normlarının, mali bilinçlerinin ve adalet algılarının vergi ödeme davranışında güçlü bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (James ve Edwards, 2014:3). Vergi psikolojisi açısından davranışsal faktörler vergi uyumu ya da uyumsuzluğu üzerinde etkili olabilir. Davranışsal yaklaşım vergi mükelleflerinin eylemlerini anlamak için ifade edilen “rasyonel” varsayımlardan daha geniş bir yaklaşımı savunmaktadır. Vergi adaleti ve vergi etiği gibi kavramlar rasyonel modelin içerisine eklenmiştir (James, 2012:347).

Her ne kadar vergi psikolojisi alanındaki çalışmalar 1970’lerden sonra ağırlık kazanmış olsa da Adam Smith’in başta vergileme ilkeleri olmak üzere belirttiği adalet, belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkelerinin yanısıra “vergi toplayıcılarının kötü muamelesinin vergi mükelleflerinde baskıya neden olabileceği” şeklinde ifadeler kullanılması vergiye psikolojik açıdan yaklaşılmasının işareti olarak sayılabilir (James ve Edwards, 2014:3). Uzun yıllar sonra Schmolders (1959), Alman vergi sisteminin oldukça katı olduğunu ve bunun birey ve devlet arasında çatışmaya yol açtığını ifade ederek caydırmaya dayalı vergi politikalarının devletten yabancılığa yol açtığını belirterek vergi mükelleflerindeki içsel motivasyonu açığa çıkartacak politikalara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Son dönemde ise Braithwaite vd. (2003) vergi adalet algısını incelemiş; Feld ve Frey (2007) vergi mükelleflerinin siyasi süreci adil ve meşru olarak algılamaları durumunda vergi sistemi ile uyumlu olduklarını ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda Torgler (2007) vergi mükelleflerindeki içsel motivasyonun önemini belirtmiştir. Cummings vd. (2004) ise kültürel etkilerin vergi ödeme davranışı üzerinde etkisi olduğunu belirtmiştir (James, 2012:350-351).

Vergi psikolojisi araştırmalarında vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve vergisel konulardaki tutum ve davranış süreçleri incelemeye tabi tutulmuştur. Bu noktada vergi yükümlülerinin vergi ödeme kararlarını verirken her zaman çıkar güdüsüyle davranmadığı, bunun aksine birtakım sosyal ve psikolojik faktörler ışığında karar verdikleri belirtilmiştir. Daha teknik bir ifadeyle vergiye uyum ya da uyumsuzluk sadece vergi oranları,

---

neoklasik iktisadın güçlü rasyonalite varsayımlarının geçerli olmadığını ifade ederek insanın bilişsel kısıtlılıkları üzerine araştırmalarını yoğunlaştırmışlar ve belirli şartlar altında insanların rasyonel davranmadıklarını çeşitli davranışsal tutarsızlıklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada insanların batık maliyet, çerçeveleme etkisi, referans noktası vb. birçok bilişsel önyargı içinde olduklarını belirtmişlerdir (Frey ve Stutzer, 2001:5-6).

denetim ihtimalinin bir fırsat fonksiyonu değil, aynı zamanda bireylerin uyum ya da kaçırma isteklerinin de bir fonksiyonu olarak ifade edilebilir (Torgler, 2003:80-81). Bu nedenle vergi uyumu davranışının oluşmasında vergi yükümlüsünde oluşan ekonomik maliyetlerin yanısıra etik/ahlaki maliyetlerin de göz önünde bulundurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu noktada vergi yükümlülerinin vergilendirme karşısındaki algı, tutum ve davranışlarının önceden bilinmesi ya da tahmin edilmesi vergisel konulardaki politikaların ve stratejilerin oluşturulması ve yüksek bir vergi uyumunun sağlanması açısından önemlidir.

2. Vergi Psikolojisini Açıklamada Kullanılabilecek Temel Kavramlar

Vergi psikolojisinin açıklanmasında vergi uyumu ve vergi etiği öncelikli olmak üzere vergi adaleti, sosyal normlar, vergi kültürü, çoğulcu bilgisizlik, bilişsel çelişki ve çerçeveleme etkisi gibi kavramlar kullanılabilir.

2.1. Vergi Uyumu

Vergi uyumu (tax compliance/taxpayer compliance) en kısa ifadeyle vergisel yükümlülüklerin vergi yasalarına uygun bir şekilde doğru ve zamanında yerine getirilmesi olarak ifade edilebilir (Cullis ve Lewis, 1997:310). Daha geniş anlamıyla ise vergi uyumu; beyannamenin verildiği tarihte uygulanan vergi yasaları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun olarak vergi yükümlülüğünün beyannamede tam olarak belirtilmesi ve beyannamenin tam ve zamanında ilgili yerlere verilmesi şeklinde ifade edilebilir (Roth vd., 1989:2). Vergi uyumu genellikle vergiye gönüllü uyum (voluntarily) ile zorla uyum (coercive) arasındaki iki ucu temsil etmektedir. Vergi yükümlüleri vergiyi içsel bir motivasyon göstererek gönüllü olarak ya öder ya da ödemedikleri vergileri cezalarıyla birlikte öder (Kirchler ve Wahl, 2010:1). Vergi uyumunu açıklamada klasik model ve sosyo-psikolojik model olmak üzere iki temel model kullanılmaktadır.

2.1.1. Klasik Model: Ceza Her Şeyi Çözer mi?

Vergi uyumu konusundaki en eski yaklaşım Allingham-Sandmo Modeli ya da “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olarak da bilinen klasik modeldir. Bu model Becker’in (1968) suç ekonomisi alanındaki çalışmalarından esinlenilerek geliştirilip günümüze kadar gelmiştir. Bu modele göre vergi denetimlerinin ve vergi cezalarının sıklığı ile vergi kaçırma arasında negatif yönlü bir korelasyon söz konusudur (Torgler, 2004:239). Bu modelde vergi mükelleflerinin homojen oldukları ve para maksimizasyonu ve bencil çıkarları doğrultusunda rasyonel hareket ettikleri varsayılmaktadır. Modelde daha büyük bir ceza veya daha yüksek bir tespit olasılığı vergi kaçakçılığında azalmaya yol açmakta; vergi mükelleflerinin uyum kararı, genellikle, tespit edilen ve cezaya çarptırılma ihtimali doğrultusunda şekillenen riskli bir seçim olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla vergi mükelleflerinin yapmış oldukları risk hesabı sonunda vergi kaçırma davranışı riskli bir hisse senedine yapılmış yatırıma dönüşmektedir (Weber, vd., 2014:11-14; Luttmer ve Singhal, 2014:151).

Vergi uyumu konusundaki klasik yaklaşım Torgler (2004), Frey ve Feld (2002) gibi birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Birçok ülkede düşük denetim ve ceza oranlarına rağmen vergi uyumunun yüksek olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır (Alm ve Gomez, 2008:74; Torgler, 2004:239). İsviçre’de yapılan bir araştırmada denetim mekanizması ne kadar azsa vatandaşların vergi ödemeye o kadar sıcak baktıkları ve daha az vergi kaçırdıkları ortaya çıkmıştır. Bu noktada aşırı denetimler vatandaşlık görevini yapma değerini olumsuz etkilemektedir (Bolat, 2017:107). Alm, Sanchez ve DE Juan’ın (1995) ifade ettiği gibi “yalnızca caydırma ve cezaya dayalı vergi uyum stratejilerinin makul bir başlangıç noktası sayılabileceği; fakat iyi bir bitiş noktası olamayacağı” açıktır. Bunun yerine çok boyutlu yaklaşımların olması gerekmektedir (Torgler, 2003:112). Bu konuda Hayek’in ifade ettiği “her konuda iyilik yapmaya zorlanmış toplum üyelerinin övülecek bir yanı olmadığı” gibi aynı zamanda “bir tarafta ödüle koşanlarla bir tarafta cezadan kaçanların olduğu bir toplumun ideal bir toplum olamayacağı” günümüzün öncelikli bir konusu haline gelmiştir (Demir, 2003:46, 242). Bu noktadan bakıldığında toplumda vergi ödeme davranışının içselleştirilebilmesi ve vergi bilincinin oluşması için tek motivasyon kaynağının ödül ve ceza gibi dışsal kaynaklardan oluşması kısa vadede vergi ödeme davranışı üzerinde olumlu etkiler oluştursa da uzun vadede içsel motivasyonu tamamen ortadan kaldırarak olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

2.1.2. Sosyo-Psikolojik Model

Sosyo-Psikolojik Model vergi uyumu modellerinde genellikle etik ve sosyal dinamiklerin uzun bir süre ihmal edildiğini ve bu yüzden vergi yükümlülerinin yüksek bir vergi uyumu gösterebilmesi açısından ekonomik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımların birlikte işlenerek multi-disipliner bir yöntemin uygulanmasını savunmaktadır² (Torgler, 2007:64). Sosyo-psikolojik yaklaşımın temel sorusu “Niçin çoğu insan denetim ihtimali ve vergi cezaları çok düşük olmasına rağmen vergilerini ödeme eğilimindedir?” sorusudur. Bu konu yıllarca üzeri atlanmış (missing link) bir konu olmuştur (Lubian ve Zarri, 2011:2). Çünkü vergi uyumu literatüründe uzun yıllar “insanların neden vergi ödemediği” sorusundan ziyade “insanların neden vergi kaçırdığı” sorusu ortaya konularak vergi uyumsuzluğuna ilişkin çözüm arama yoluna gidilmiştir. Fakat baskı ve cezaya dayalı politikalarla uzun dönemli bir vergiye gönüllü uyum sağlanamamıştır.³

²Davranışsal ekonomik çalışmaların artmasıyla klasik iktisat yaklaşımının sınırsız rasyonaliteye dayalı rasyonel seçim teorisinin yerine 1955 yılında Herbert Simon tarafından temelleri atılan 1974 yılında Tversky ve Kahneman tarafından sürdürülen çalışmalarda sınırlı rasyonalite ilkesini baz alan, bireylerin bilişsel sınırlılıklarının bireyleri rasyonel karar almaktan uzaklaştırdığı, bilişsel sapmalara yol açtığı durumlar vurgulanmaktadır (Manuela ve Loureiro, 2014:24).

³Günümüzde vergiye gönüllü uyum politikalarını cazip hale getiren dünya genelinde vergi kaçakçılığının ulaştığı boyutların her geçen gün artmasıdır. 2010 yılı itibarıyla vergi kaçakçılığında ortaya çıkan vergi kaybının dünya gayrisafı yurtiçi hasılasının %5,1’i kadar olduğu tahmin edilmiştir. Schneider ve Buehn (2012) tarafından çoğu OECD ülkesi olmak üzere 38 ülkenin konu edildiği araştırmada 1999-2010 yılları

Sosyo-Psikolojik model doğrultusunda yapılan çalışmalara bakıldığında Alman maliyeci Schmolders'in (1959) vergi uyumu literatürüne "mali psikoloji" kavramını getirdiği ve vergi etiği alanında öncü çalışmalar yaptığı görülmektedir (McGill, 1988:5-6). Song ve Yarbrough (1978:444) vergi uyumu modeline vergi etiğini ekleyen ilk isimler arasındadır. Baldry (1987) vergi kaçırmanın etik/ahlaki maliyetinden bahsederek etik/ahlaki düşüncelerin de vergi kaçırma modeline eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Gordon (1989) vergi kaçırma kararında fayda-maliyet hesabının yanısıra sosyal normların, Brekke vd. (2003) ise sosyal sorumluluk duygusunun da modele eklenmesi gerektiğini belirtmiştir (Kanniainen ve Pääkkönen, 2006:4). Diğer taraftan Graetz vd. (1986) ise yüksek vergi uyumunun vatandaşların sadece devlete olan sorumluluğu yerine getirme, yasalara olan saygı ve vergi kaçırma fırsatının eksikliği ile açıklanamayacağını başka faktörlere de yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Frey, 2003:389). Yapılan açıklamalar göstermektedir ki; sosyo-psikolojik modelin anahtar kavramı vergi etiğidir. Bu nedenle vergi yükümlülerinde vergi etiğinin nasıl ve ne şekilde oluştuğunun bilinmesi önemlidir.

2.2. Vergi Etiği: Verginin Kara Kutusu

Vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak ifade edilen vergi etiğinin oluşması karmaşık bir yapıya sahiptir. Vergi yükümlülerindeki bu içsel motivasyon esasen dışsal bir baskı ve zorlama söz konusu olmaksızın vergi ödeme konusundaki isteklilik ve etik/ahlaki yükümlülük olarak da nitelendirilebilir (Kornhauser, 2008:139-141). Aynı zamanda vergi etiği zorla vergi uyumuna karşı gönüllü vergi uyumu (voluntary versus enforced compliance) şeklinde de ifade edilmektedir (Slemrod, 2002:8-9).

Vergi etiğine ilişkin yapılan farklı bir tanımlamada ise vergi etiği; vergi ve kamusal mal ilişkisi (mali bağlantı) açısından ifade edilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında vergi etiği "vergi yükümlülerinin kamusal mallara gönüllü katılımı", "vergi yükümlülerinin mali dolandırıcılık algılamalarının derecesi" ya da "medeni bir toplum için katlanılan maliyetler" (Torgler, 2003:256; Alm ve Gomez, 2008:84) olarak tanımlanmaktadır. Vergi etiğinin şekillenmesinde çeşitli faktörlerin önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir. Bu noktada Torgler (2003) ahlak kuralları, vicdani duygular (utanma, suçluluk, görev, korku) ve adaletin vergi etiğini önemli ölçüde şekillendirdiğini belirtmektedir (Siwale, 2014:7-8). Avustralya'da vergi etiğine ilişkin olarak anlatılan bir fıkra vergi yükümlüsünün (mükellefinin) vergi ödeme kararı ile vicdani arasındaki ilişkiyi çok belirgin bir şekilde anlatmaktadır (Torgler, 2008:31):

"Bir adam Avustralya Gelir İdaresine bir mektup yazar ve şu ifadeleri kullanır: Ödemem gereken gelir vergisini ödemediğimden dolayı bir türlü uyuyamıyorum. Anladım ki; gelirimden vergilendirilmesi gereken 1.500

dolar var ve bu miktarı size gönderiyorum. Eğer hala uyuyamazsam geri kalanı da size göndereceğim”.

Vergi yükümlülerinin bu vicdani duyguya ulaşması çok kolay değildir. Çünkü vergi yükümlülerinin kişisel değerleri, sosyal normlardan etkilenme derecesi, çeşitli bilişsel süreçler, irrasyonel ve motivasyonel faktörler vergi etiğinin oluşmasında önemli belirleyenleri oluşturmaktadır (Kornhauser, 2008:139-141). Bu noktada vergi etiği; vergi bilinci ve vergi kültürü ile iç içe olma özelliği göstermektedir. Vergi bilinci ile vergi yükümlüleri ödemiş oldukları vergilerle yararlandıkları kamusal mal ve hizmetler arasında bir mali bağlantı ilişkisi kurarak vergi ödeme gerekliliğini fark edebilirler. Diğer taraftan toplumun genel yapısında var olan dürüstlük, adalet ve görev duygusu gibi değerler etkileşimi bir vergi kültürü ortaya çıkarmakta ve bu noktada vergi etiği toplumdaki sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik yapılar ışığında gelişme gösteren bir yapıya dönüşmektedir (Nerre, 2002:34).

2.2.1. İçsel Motivasyon: Ödemek ya da Ödememek

Ekonomik analizlerin çoğunda 1960'lara kadar insandaki içselleştirilmiş değerler dışsal olarak işlenmiş ve değerlerin düzenlemelerden ve fiyatlardan etkilenmediği belirtilmiştir. Şüphesiz böyle bir yaklaşım vergi etiği konusunun da vergi uyumu açısından uzun yıllar dışsal bir faktör olarak işlenmesine neden olmuştur. Fakat 1960'lı yıllarla birlikte sosyal psikoloji ve ekonomi arasındaki ilişki daha da açık hale gelmiştir. Özellikle suç ekonomisi çalışmalarıyla dikkat çeken Becker'in (1968) "Ekonomik yaklaşım tüm insan davranışlarına uygulanabilir" şeklindeki ifadesi konuya yeni bir bakış açısı getirmiştir (Robison ve Hanson, 1995:43).

Vergi psikolojisi açısından Frey (1997) vergi etiğini açıklamada dışsal motivasyona karşı içsel motivasyon (intrinsic versus extrinsic motivation) kavramını kullanmıştır (Torgler, 2003:87). Bu yaklaşıma göre vergi yükümlüleri vergi uyumsuzluğuna yönelik denetim ve cezalar (caydırıcı faktörler) fazlaştığında dışsal motivasyonun arttığının farkına varır. Bu durum diğer yandan içsel motivasyonun azalmasına neden olmaktadır. İçsel motivasyonun azalması durumunda vergi yükümlüleri fırsatçı olabilecekleri ve vergi kaçırabilecekleri hissine kapılırlar. Bu noktada içsel motivasyonu desteklemede ya da içsel motivasyona zarar vermede politik araçlar etkili olmaktadır. Bu nedenle içsel motivasyon politik araçların uygulanmasına bağlıdır. Özellikle devletin vatandaşlara saygılı davrandığı ve vatandaşların demokrasi vasıtasıyla politik karar alma sürecine doğrudan katılabilmelerinin (İsviçre kantonları vb.) içsel motivasyonu pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir. Çünkü vatandaşların ödemiş oldukları vergilerin nasıl harcanması gerektiği konusunda söz hakkına sahip olmaları içsel bir motivasyon göstererek vergi ödeme eğilimlerini artırmakta ve devletin vergi kaçırmaya engel olmak için uyguladığı caydırıcı yöntemler azalmaktadır (Braithwaite ve Ahmed, 2005:524).

2.2.2. Dışsal Müdahaleler ve İçsel Motivasyon Üzerindeki Etkisi: Kobra Etkisi

Vergi uyumu literatüründe dışsal müdahalelerle içsel motivasyon arasında sistematik bir ilişki kuran teori dışlama etkisi (crowding-out effect) olarak ifade edilmektedir (Frey ve Feld, 2002:7). Bu yaklaşıma göre genellikle ödül ve ceza gibi dışsal müdahaleler içsel motivasyonun zayıflamasına neden olmaktadır. Bir grup bilişsel sosyal psikolog belirli şartlar altında parasal (dışsal) ödüllendirmenin içsel motivasyonu zayıflatmış olduğunu ortaya koymuşlardır. Lepper ve Greene'in 1978 yılında gerçekleştirdiği "The Hidden Cost of Reward" (Ödüllendirmenin Gizli Maliyeti) adlı çalışmada ödüllendirmenin dolaylı negatif sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Frey ve Feld, 2002:10).

Özellikle aşırı ve amacını aşan denetimler ve cezalar vergi yükümlüsünün etik düşüncelerini negatif yönde etkilemektedir. Çünkü bu durumda vergi otoritesi vergi yükümlüsüne güvenmediğini ima etmektedir. Özellikle vergi yükümlüleri ve devlet arasındaki karşılıklılık esasına göre oluşturulan psikolojik vergi sözleşmesi teşvikler (incentives) ile içsel motivasyon arasındaki etkileşimin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Pozitif ödüller (rewards) veya negatif teşvikler (caydırma) vergi uyumunun sağlanmasında içsel motivasyonu dışlayabilir (Feld ve Frey, 2007:104). Daha açık bir ifadeyle dışsal müdahalelerin içsel motivasyonu azaltması iki biçimde gerçekleşebilir (Frey ve Feld, 2002:8; Frey, 2003:390):

✓ Kısa vadede dışsal müdahaleler içsel motivasyonu artırabilir.

✓ Tüm dışsal müdahale türleri (ödüllendirme ya da cezalandırma) içsel motivasyonu azaltabilir. Belirli şartlar altında dışsal müdahaleler içsel motivasyonu azaltabilir. Bu noktada vergi idaresi tarafından caydırıcı yöntemlerin uygulanması ve vergi aflarının çıkartılması vergi yasalarına uyumdaki içsel motivasyonu zayıflatmaktadır.

Yüksek bir vergi uyumunun sağlanmasında klasik modelin ortaya koyduğu yalnızca ceza ve ödüle dayalı politikalar yetersiz kalmaktadır. Yıllar önce Hindistan'da yaşanan bir olay bu konunun anlaşılması açısından faydalı olabilir: "1940'larda Hindistan İngilizlerin kontrolündeyken ülkede çok fazla yılan zehirlenmesi görülür. Bundan rahatsız olan İngiliz Hükümeti de bir ödül programı başlatır ve ölü kobra yılanı getiren herkese belirli miktarda para verir. Ödül uygulaması başlayınca ülkede kobra sayısı azalmaya başlar. Ama sonra beklenmedik bir şey olur, getirilen ölü kobra sayısı her geçen gün artar. Sonunda fark edilir ki "girişimci" Hintliler kobra çiftlikleri kurmuş. Orada kobraları yetiştirip devlete satıyor! Durumu fark eden İngiliz Hükümeti de uygulamayı kaldırır." Görüldüğü gibi ödül kısa vadede sorunu çöze de uzun vadede daha büyük sorun oluşturur. Alman ekonomist Horst Siebert ödülün bu zıt etkisine Kobra Etkisi adını vermiştir (Bolat, 2017:124-125). Bazen bir sorunu ortadan yok etmek için girişilen çabalar yeni bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu noktada vergiye uyumu artırma noktasında yapılan aşırı dışsal müdahaleler uzun vadede

vergiye karşı bir direnç de oluşturabilir. Dışsal müdahaleler bireyler tarafından fazladan ve gereksiz olarak algılanır ve bireylerde sürekli kendilerinin kontrol edildiğine dair bir algı oluşursa içsel motivasyon zayıflamaktadır. Buna karşın dışsal müdahaleler destekleyici mahiyette algılanırsa içsel motivasyon artabilir (Frey, 2003:391).

2.3. Vergi Adaleti

Vergi psikolojisini açıklamada kullanılabilen kavramlardan biri de vergi adaleti kavramıdır. Vergi adaleti oldukça karışık olup, her adalet gibi görecelidir. Yere, zamana ve kişilere göre değişken bir yapıya sahip olan bir idealdir (Şenyüz, 1995:59). Adalet konusunun, bireylerin vergi uyumu kararında büyük rolünün olması muhtemeldir. Birincisi, vergi mükelleflerinin diğer vergi mükelleflerine kıyasla vergi yükünü algılama seviyesi ile ilgilidir. İkincisi vergi yönetimlerinin vergi mükelleflerine nasıl davrandığına, üçüncüsü ise vergi kaçakçılarının nasıl cezalandırıldığına ilişkindir (Weber vd., 2014:19).

Matthew Lieberman tarafından yapılan bir deney vergi ve adalet ilişkisinin anlaşılması açısından faydalı bir yaklaşım olabilir. Lieberman denekleri beyin görüntüleme için kullanılan cihazlardan biri olan fMRI-Functional Magnetic Resonance Imaging (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) makinesinin içine yerleştirir ve onlara “ültime” adı verilen bir oyun oynatılır. Bu oyun sırasında da beyin etkinliklerini ölçer. Biri verici diğeri alıcı olmak üzere iki oyuncu bulunmaktadır. Lieberman vericiye 10 dolar verir. Verici bu paranın istediği kadarını alıcıyla paylaşabilir. İsterse 1, isterse 9, isterse 5 dolar verebilir. Alıcı teklif edilen parayı kabul ederse ikisinin de parası olur. Ama reddederse ikisi de hiçbir şey kazanamaz. Bu noktada rasyonel alıcı 1 dolar bile kabul etmelidir. Çünkü 1, 0’dan fazladır ve alıcı kârda olacaktır. Ama Lieberman enteresan bir şey keşfeder. Çoğu alıcı 5 doların altındaki teklifleri reddetmektedir. Hiç para kazanmamayı az para kazanmaya tercih eder. Neden? Çünkü insanlar için adalet ve adil olmak çoğu zaman para kazanmaktan daha önemlidir. Araştırmadaki asıl can alıcı nokta deneklerin beyin hareketleri incelenince ortaya çıkar. Verici alıcıya adil olmayan bir paylaşım sunarsa alıcının beyinde dAAC bölgesi etkin hale gelmektedir. Burası fiziksel ve sosyal acıyı yöneten bölgedir. Yani adaletsizlik duygusu resmen beyinde acı olarak algılanır. Peki adil bir paylaşım olursa beyin neresi etkin olur? Beynin VTA ve NAcc bölgesi. Yani keyif ve zevk duygusunu yöneten bölge. Özetle adalet duygusu insana keyif vermektedir (Bolat, 2017:153-154).

Bu duruma benzer bir örnek vergi yükümlülerinin davranışlarında da gözlemlenmektedir. Vergi yükümlülerinin vergi kaçırma davranışını açıklarken diğer vergi yükümlüleri ile kendilerini karşılaştırdığı (kendi-başkası tutarsızlığı) durumlar gözlemlenmektedir. Adalet duygusunun zedelenmesi, kandırılmışlık hissi gibi durumlar vergi yükümlülerinin içsel motivasyonunu önemli derecede etkilemektedir. Özellikle adaletsiz bir vergi sistemi vergi kaçırmanın rasyonel bir davranış haline gelmesini teşvik ederek

vergi etiğinin oluşmasını zorlaştırır. Diğer taraftan sosyal psikoloji alanındaki araştırmalara göre devletle birey arasında gerçekleşen mali değişim ilişkisinde ortaya çıkan eşitsizlik haksızlığa uğrayanlar için mağdur olma hissi yaratmaktadır (Torgler, 2007:71-72).

2.4. Mali Bağlantı ve Karşılıklılık

Kamusal harcamalar, büyük ölçüde ödenen vergiler ile finanse edildikleri için bireyler tarafından vergilerin karşılığı şeklinde algılanmaktadır. Vergiler ile kamusal harcamalar arasındaki karşılıklılık (mütekabiliyet) esasına dayalı bu ilişki mali bağlantı olarak bilinmektedir (Demir, 2009:223). İktidar teorisine göre vergi; devlet görevlerinin yerine getirilmesi için bireylerin kamu hizmetlerinden yararlanma durumu ve ölçüsü dikkate alınmaksızın ödeme güçlerine göre tek taraflı olarak devletçe saptanan kayıtsız şartsız zorunlu ödemeler olarak kabul edilse de (Turhan, 1998:21) uygulamada devlet ve vergi yükümlüleri arasındaki vergi ilişkisinin “karşılıklılık” esasına dayanan bir psikolojik sözleşme olduğu da ifade edilebilir. Bireyler vergileri sosyal sözleşmenin bir parçası olarak görebilir. Vergi uyumu konusundaki bu görüş, vergi mükelleflerinin devletin tutumlarından ve vergi tarifesinin adilliği hakkındaki algılamalardan etkilenebileceğini göstermektedir (Luttmer ve Singhal, 2014:157). Özellikle son yıllarda insan davranışlarının açıklanmasına yönelik olarak yapılan araştırmalarda insanlar arası etkileşimlerde sadece kişisel menfaatin (self-interest) rol oynamadığı aynı zamanda bireyler arasındaki güçlü karşılıklılık (strong reciprocity) ilişkisinin de oldukça etkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu yönden karşılıklılık ilişkisi insanların işbirliğine gitmelerinin bir ön şartı (predisposition) olarak değerlendirilmiştir Bu noktada toplumdaki karşılıklılık normlarının güçlü olması işbirliği davranışını güçlendirecek; bu durum vergi etiğinde artışla sonuçlanabilecektir (Gintis vd. 2003:154).

2.5. Sosyal Normlar

Sosyal normlar; sosyal olarak paylaşılan bir inanca dayalı ve yasal olmayan sosyal yaptırımlar tarafından davranışa zorlayıcı bir itici güç oluşturan davranışsal düzenlilik olarak ifade edilmektedir. Sosyal normların en önemli özelliği insan davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olması ve zamanla yasaların yerine geçen bir özellik taşımasıdır (Torgler, 2007:66-67). Sosyal normlar bireylerin başkalarına benzeme çabası şeklinde ortaya çıkan bir davranış modeli olarak da ifade edilmektedir. Olumlu ya da olumsuz bir sosyal norm çok kolay yayılma imkânı bulmaktadır (Manuela ve Loureiro, 2014:24). Bu noktada sosyal normların vergi uyumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Vergilerin ödenmesi ile ilgili sosyal norm toplumdan topluma farklı bir şekilde bireylerin ödeme davranışlarını artırabilir veya azaltabilir (Weber vd., 2014:19).⁴

⁴Bir bireyin vergiye karşı tutumu sosyal normlardan ne anladığı ve sosyal normlara karşı oluşturduğu motivasyon sonucunda şekillenir. Wenzel (2005) sosyal normların vergi etiği üzerindeki etkisinin ancak kişinin kendisini sosyal grupların bir parçası olduğunda ve kişinin kendini ait hissettiği ve özdeşleştirdiği grupların normları olduğu sürece anlamlı olduğunu belirtmektedir (Torgler, 2007:66).

Alm ve Martinez-Vazquez, sosyal normların vergi etiği üzerindeki etkisini incelerken sosyal normları içsel (internal) ve dışsal (external) normlar olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. İçsel normlar bireylerin neyin doğru, uygun (kabul edilebilir), neyin ahlaki/etik davranış olacağına ilişkin algılamaları ışığında kendi zihninde oluşan vergi ile ilgili hükümlerden oluşurken dışsal normlar vergilerin ödenmesi ve kamu hizmetlerinden faydalanılması sonucunda vergi yükümlüsüne devlet tarafından nasıl davranıldığı hissine ilişkindir. Bazı içsel normlar vergi etiği üzerinde güçlü olumlu etkiler yapabilir. Dürüstlük, yardımseverlik gibi yüksek etik düşüncelere dayalı değerler vergi etiğini pozitif yönde etkilemektedir. Bir kişi diğerlerinin ne yaptığına bakmaksızın bu kişisel normlara bağlı davranabilir. Ancak normlar statik bir yapıya sahip değildir. Bireyler birbirleriyle ve çevreyle sürekli bir etkileşim halindedir. Örneğin bir vergi yükümlüsü başlangıçta kendi kişisel normlarına bağlı kalarak vergi ödeme konusunda yüksek bir motivasyon gösterebilir (Kornhauser, 2008:147-152; Nerre, 2002:36). Fakat zamanla vergi kaçırmanın toplumda yaygın bir davranış haline gelmesi (dışsal normlar) vergi etiğini azaltabilir. Sonuç olarak sosyal normların varlığı durumunda vergi yükümlülere diğerlerinin de vergi ödediğine ilişkin algılara sahip olduklarında vergi uyumları artacak aksi bir durumda ise azalacaktır (Alm, 2010:646).

2.6. Vergi Kültürü

Kültür, uzun süreler ve kuşaklar boyunca devam eden geniş sosyal normları ifade etmektedir (Luttmer ve Singhal, 2014:160). Vergi ve kültür kavramlarının evrimsel bir süreçten geçtiği; bu kavramların ikisinin de tarih kavramıyla sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Bu konuda Schumpeter “her vergi amacının tarihsel, ekonomik ve sosyolojik unsurları kendisinde barındırdığını” belirtmektedir⁵ (Nerre, 2001:288).

IMF ekonomistlerinden Vito Tanzi ise vergi kültürünü vergi yükümlülerinin vergi bilinçliliği ile ilişkilendirmiştir. Tanzi geçiş ekonomilerinde uzun süre merkezi planlama ile yönetildiklerinden dolayı özel bir bilinçlilik halinin oluşmadığını belirtmiştir. Çünkü merkezi planlamacılar doğrudan vergileme yerine dolaylı vergileme yolunu seçmişlerdir ve bu durum vergi yükümlülerinde vergiye karşı özel bilinçlilik halinin oluşmasını engellemiştir (Sinkuniene, 2005:184). Sonuçta kültür unsurlarını içine almayan bir vergi sisteminin evrensel ve objektif amaçları imkânsız duruma gelmektedir. Çünkü dürüstlük, adalet ve görev bilinci gibi unsurları içinde barındıran kültürel değerler devlet ve vergi yükümlülere arasındaki etkileşimi hızlandırmaktadır (Nerre, 2004:3-4).

⁵Vergi kültürü kavramı ilk kez 1929 yılında Schumpeter’in “Gelir Vergisinin Ekonomisi ve Sosyolojisi” (Economics and Sociology of the Income Tax) adlı makalesinde kullanılmış ve vergi kültürü vergi sistemlerinin geliştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Schumpeter vergi kültürünü toplumda yer alan kültürel bir mala (sanata) benzetmiş, ulusal vergi sisteminin oluşturulmasında ve vergi kültürünün ortaya çıkmasında politikacıların ve ekonomistlerin önemli rol oynadıklarını belirtmiştir (Sinkuniene, 2005:184). Buna karşın Schumpeter (1929) vergi kültürünü sadece vergi sistemi içinde değerlendirmiş ve vergi yükümlülerini vergi kültürünün bir parçası olarak görmemiştir (Nerre, 2002:34; Nerre, 2004:2).

2.7. Çoğulcu Bilgisizlik

Çoğulcu bilgisizlik (pluralistic ignorance) yaklaşımına göre çoğu grup üyesi herhangi bir grup normunu özel olarak reddedebilir, fakat diğer grup üyelerinin bu normları kabul edeceklerine inanır. Çoğulcu bilgisizlik yaklaşımı insanların kendileri ile başkaları arasında asimetrik bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yani insanlar kendilerinin nadiren olumsuz davranış gösterdiğini buna karşın diğer insanların sürekli olumsuz davranışlar sergileme eğiliminde olduğunu düşünürler. Genellikle insanlarda kendilerini başkalarından daha olumlu değerlendirme eğilimi yüksektir. Kendi-başkası tutarsızlığı (self-other discrepancy) olarak bilinen bu yaklaşıma göre insanlar kendilerini diğer insanlar karşısında kötü göstermek istemeyebilirler. Buna karşın hiçbir gerekçe göstermeden kolaylıkla başkalarının dürüst olmadığını düşünebilirler. İnsanların böyle bir düşünce alışkanlığı geliştirmesinde kendini yükseltme, kendini gösterme ve kendini kabul ettirme gibi unsurlar önemli rol oynamaktadır (Wenzel, 2005:864-879).

Bilişsel psikolojinin önemli konuları arasında yer alan çoğulcu bilgisizlik (pluralistic ignorance) davranışı vergi psikolojisi açısından analiz edilebilir. Genellikle vergi kaçırın vergi yükümlüleri diğer vergi yükümlülerinin her zaman kendilerinden daha çok vergi kaçırdığı algılamasına (çoğulcu bilgisizliğe) sahip olur ve kendilerinin ortalama bir vergi yükümlüsünden daha çok vergi ödediği hissine kapılırlar, yani “kendi-başkası tutarsızlığı” yaşarlar. Bu durumun oluşmasında psikolojik olarak insanların yanlış davranışları başkalarına atfetme durumunun rolü çok fazladır. Bu noktada çevresel yanlış algılamalar bireylerin vergi ödeme davranışı üzerinde zararlı etkiler oluşturmaktadır. Çünkü bireyler yanlış algılanan normları kendilerine uyarlama yolunu seçebilirler.⁶ Kendi-başkası tutarsızlığı herhangi bir vergi yükümlüsünün kendisini ortalama bir vergi yükümlüsünden daha dürüst algılaması gibi mantıksız bir düşüncenin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Wenzel, 2005:865-878).

2.8. Bilişsel Çelişki

Leon Festinger tarafından 1957 yılında ortaya atılan bilişsel çelişki (cognitive dissonance) teorisi insan davranışlarının oluşmasında tutarlılık yönünde bir baskının bulunduğunu belirtmektedir. Bilişsel çelişki; kişinin tutumlarıyla uyuşmayan bir davranışta bulunduğu ortaya çıkan olumsuz ve rahatsız edici bir güdüsel durum olarak ifade edilebilir (Taylor vd., 2007:146). İnsanlar inançlarıyla (tutumlarıyla) davranışları örtüşmemesine rağmen bu davranışları kendi içinde rasyonelize etme çabası içerisine girmekte; tam manasıyla inanmadıkları bir düşünce için biliş unsurları arasında bir “tutarlılık” oluşturmaya çabalamaktadırlar. Bu durum bilişsel

⁶Gordon (1989) tarafından yapılan çalışmalarda bireylerin sosyal normlardan etkilenmeleri durumu psişik hesaplaşma (psychic payoff) kavramıyla açıklanmaktadır. Bu noktada toplumun herhangi bir konuda benimsediği sosyal normlar ve referans grupları bireyleri doğrudan etkilemektedir (Manuela ve Loureiro, 2014:24).

psikolojide “inançların düzensizliği paradigması” (belief disconfirmation paradigm) olarak nitelendirilmektedir. Bilişsel çelişki insanlara ilk planda psikolojik olarak bir huzursuzluk verse de “deneyimsel çelişkiler” (experience dissonance) genellikle yeni bilişsel çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında bilişsel çelişki motivasyonel özelliklere sahip, psikolojik bir gerilim olarak nitelendirilebilir (Oxoby, 2003:367; Graham, 2007:20).

Vergi yükümlüleri vergi ödememenin yasal bir suç olduğunu bilmelerine rağmen vergi kaçırma yoluna gidebilirler. Vergi yükümlülerinin içinde bulunduğu bu bilişsel çelişki durumu vergi adaletsizliği algısı, toplumun genelinde vergi kaçırıldığına ilişkin algılar devlete olan güvenin azalması ve mali sömürü hissi gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Özellikle vergi yükümlülerinin vergi kaçırma davranışını açıklarken diğer vergi yükümlüleri ile kendilerini karşılaştırdığı (kendi-başkası tutarsızlığı) durumlar gözlemlenmektedir. Adalet duygusunun zedelenmesi, kandırılmışlık hissi gibi durumlar vergi yükümlülerinin içsel motivasyonunu önemli derecede etkilemektedir. Genellikle vergi yükümlüleri bireysel değerlendirmelerine ve inançlarına göre yeterli vergiyi ödedikleri anlayışıyla hareket etmekte (kuralı kendisi koymakta/kendi koyduğu bir maksime göre hareket etmekte) ve vergi yükümlülüğünü yerine getirdiklerine inanmaktadırlar. Çünkü onlara göre başkaları kendileri kadar vergi ödememektedir.

2.9. Çerçeveleme Etkisi

Çerçeveleme etkisi bireylerin aynı soru ya da seçeneklere farklı sunuluş şekillerine göre farklı cevaplar vermesi durumunu yansıtmaktadır. Örneğin bardağın dolu ya da boş kısmını gören bireylerin seçimleri de bu algılayış biçimlerini yansıtacaktır. Özellikle çocukluktan gelen zihinsel süreçlerin bireylerde farklı zihinsel algılamaları ortaya çıkardığı görülmektedir (McCaffery ve Baron, 2006:108). Bu noktada bilişsel psikoloji insanı bir bilgisayara benzetmekte ve daha önce hafızasında işlenmiş olan bilgilerin insanlarda farklı bakış açıları ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Vergi yükümlülerine aynı soru ve seçeneklerin farklı şekillerde sorulması çerçeveleme etkisinin vergi yükümlülerine olan etkilerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Örneğin, 1963 yılında ABD’de Lewis (1982) tarafından yapılan araştırmada cevaplayıcılara bir harcama listesi sunulurken devletin her bir harcama kalemine daha fazla mı, daha az mı yoksa aynı miktarda mı para ayırması gerektiği sorulmuştur. Cevaplayıcıların %70’i yaşlı insanlara daha fazla yardım edilmesini ve %60’ı da yoksullar için daha fazla para ayrılmasını istemiştir. Ancak, bu iki harcama programına verilen destek, kişilere bu iki harcama kalemini yükseltmek için vergilerin artırılmasına razı olup olmadıkları sorulunca yarı yarıya azalmıştır (Tunçer, 2002:115).

Çerçeveleme etkisine bir diğer örnek de vergi yükümlülerinin algısal çerçeveleri ile ilgilidir. Örneğin geçmiş dönemlerde Amerikan ekonomisini canlandırmak amacıyla uygulanan vergi indrimi bu türden algısal

farklılıkları göstermesi açısından önemlidir. Bu konuda Psikolog Epley, Idson ve Mak tarafından 2006 yılında yapılan çalışmada, vergi indirimine yerine vergi ikramiyesi (bonus) şeklinde düzenleme yapılması durumunda, daha çok vatandaşın harcamada bulunarak ekonominin daha fazla uyarılmasının mümkün olacağı belirtilmektedir. Bu noktada “ikramiye” kelimesinin “artı nakit” etkisi yarattığını, “indirim” kelimesinin ise şimdiki duruma göre “getiri para” imajı içerdiğini belirtmişlerdir. Çalışma, çerçevelenme etkisiyle insanların farklı kaynaklardan elde ettikleri gelirlere farklı davrandıklarını göstermektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011:311). Bu nedenle davranışsal ekonomiyi en çok etkileyen alanlardan biri olan bilişsel psikolojinin ekonomik analizlere daha çok dahil edilmesi ve vergi politikaları oluşturulurken vergilemenin psikolojik ve toplumsal etkilerinin daha çok dikkate alınması gerekmektedir.

3. Gelir İdaresi Başkanlığı Tarafından Yayınlanan Bazı Vergi Afişlerinin Vergi Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi

Vergi ödemek her ne kadar yasal bir zorunluluk olarak görülse de sosyo-psikolojik ve kültürel anlamda bireylerin vergiye bakış açısı ve vergiye gönüllü uyumları oldukça önemlidir. Özellikle son yıllarda vergiye gönüllü uyumu sağlamaya yönelik olarak vergi mükelleflerini vergi ödemeye ikna etme noktasında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu noktada Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından genellikle vergi haftası etkinlikleri kapsamında yayınlanan vergi afişleri vergiye gönüllü uyumu artırma noktasında oldukça önemlidir. Bu çalışmada vergi mükelleflerinin algı, tutum ve davranışlarının oluşmasında vergi afişlerinin ne tür etkiler oluşturabileceği açıklanmaktadır. Bu noktada Gelir İdaresi tarafından vergi afişleri yoluyla verilen mesajların vergi mükellefleri üzerinde oluşturacağı sosyo-psikolojik ve bilişsel etkiler sorgulanmakta ve Gelir İdaresinin vergiye bakış açısı değerlendirilmektedir.

Şekil 1: Vergi Geleceğimizdir-I

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yayinlar>

Bu vergi afişinde öncelikle Türkiye haritasının tercih edilmiş olması bütüncül (holistic) bir bakış açısıyla mesaj verilmek istendiğini ve dolayısıyla tekçi (üniter) devlet yapısına vurgu yapıldığını göstermektedir. Özellikle “Vergi Geleceğimizdir” ifadesiyle ortak bir geleceğe vurgu yapılırken haritanın çeşitli yerlerinde görülen metro, baraj, köprü ve yol gibi somut sembollerle yaşam kalitesinin yüksek olduğu bir ülke oluşturma noktasında vergi ve kamu harcamaları arasındaki mali bağlantı bilincine vurgu yapılmak istenmiştir.

Bu vergi afişi bütçenin genellik ilkesi açısından da değerlendirilebilir. Bilindiği gibi genellik ilkesi iki alt ilkeden oluşmaktadır; a. Gayrisafilik ilkesi, bütçe gelir ve giderlerinin tek bir bütçede ve birbirlerinden indirilmeden yer almasını, b. Adem-i tahsis ilkesi ise belirli gelirlerin belirli giderlere bağlanmamasını öngörmektedir. Sonuç olarak genellik ilkesine göre devlet maliyesi tek bir varlık olarak belirtilmekte ve buna göre bütçede gelirler bir ortak havuzda toplanmakta ve tüm kamu harcamaları bu ortak havuzdan beslenmektedir (Bulutoğlu, 2008:173).

Bu vergi afişinde Türkiye haritasının farklı kamu hizmeti türlerine yer verilerek doldurulması yeniden tahsis mekanizmalarının etkin bir şekilde işlediğine vurgu yapmakta ve verginin kapsayıcılığı ön plana çıkarılmaktadır. Diğer taraftan bu afişin diğer bir özelliği ise yaş, meslek fark etmeksizin tüm vergi mükelleflerinin psikolojilerine hitap edebilmesidir. Burada verilmek istenen mesaj doğrudan, basit ama etkin bir yolla ulaştırılmak istenmiştir.

Sosyo-psikolojik açıdan bakıldığında ise haritanın orta kısmında yer alan el sıkışan insan figürleriyle verginin bireyler ve devlet arasında psikolojik bir sözleşme olduğu günümüzün devlet anlayışında “ceberrut” devlet anlayışı yerine vergi mükelleflerinin sosyal ve psikolojik unsurlarına daha çok yer verildiği hissi uyandırılmaktadır. Özellikle Türkiye haritası devleti temsilen kullanılarak vergi mükelleflerinin kendilerini devletle özdeşleştirmesi ve dolayısıyla aidiyet duygularının pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 2: Vergi Geleceğimizdir-II

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/> yayınlar

Bu vergi afişinde vergi yönetimi kendini bir öğretmenle özdeşleştirerek “Vergi Geleceğimizdir” ifadesiyle uzun dönemli bir vizyon çizerek küçük yaştaki çocuklara seslenmektedir. Bu noktada vergi etiğinin oluşması için çocuk yaşlardan başlayan bir eğitimin önemine dikkat çekilmektedir. Özellikle çocuklarda vergi konusunda olumlu algılar oluşturulması noktasında oldukça hassas davranılmıştır. Vergi yönetimi çocukların vergiye gönüllü uyum sağlamaları için ceza ve baskıya dayalı bir strateji yerine sosyo-psikolojik bir modeli esas almıştır. Bu kapsamda verilen mesajlarda “Vergini ödersen kamu hizmetlerinden yararlanabilirsin” şeklinde bir koşul cümlesinden ziyade “Vergi Geleceğimizdir” şeklinde uzun dönemli bir projeksiyon çizilerek vergi ödemenin sosyal, psikolojik ve kültürel bir olay olmasının ön plana çıkarılması dikkat çekicidir. Özellikle son dönemlerde çocuk gelişimi eğitiminde yalnızca ödül ve cezaya dayalı yaklaşımların kısa vadeli olduğu, uzun vadede olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Bu afişte dış denetimle ilgili ifadelerin ve görsellerin yer almaması oldukça dikkat çekicidir. Gelir İdaresi Başkanlığının klasik modelin aksine çocukların vergi ödeme noktasında motivasyonlarının açığa çıkartılmasını esas alan bir yaklaşımla hareket etmesi önemlidir. Burada vergi itaati yerine verginin içselleştirilmesinin uzun dönemde ülkenin kalkınmasında önemli etkiler oluşturacağı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan kamu hizmetleri olarak sağlık, güvenlik, ulaşım, enerji, eğitim vb. kelimelerinin kullanılmayıp bunların yerine doğrudan bir mesaj olarak “iyileştirir”, “korur”, “kavuşturur”, “aydınlatır”, “eğitir”, “ulaştırır” sözleriyle çocukların daha kolay anlayabileceği ifadeler kullanılması bilişsel bir perspektifle hareket edildiğini göstermekte ve aynı zamanda vergi ödemenin doğrudan yaşam kalitesini artıran bir unsur olma özelliği ön plana çıkarılarak çocuklardaki motivasyonel güç açığa çıkartılmak istenmektedir.

Şekil 3: Vergi Geleceğimizdir-III

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yayinlar>

Bu vergi afişinde “Vergi Geleceğimizdir” ifadesiyle gelecek tasavvuru yapılmış ve çocuklar v-e-r-g-i harflerinden oluşan kelimeyi taşıyarak kendilerini vergiyle özdeşleştirmişlerdir. Ayrıca bu afişte çocuklar özne olarak konumlandırılarak ülkenin kalkınmasında vergi ödemelerinin altı çizilmek istenmiştir. Burada giydikleri elbiselerle kendilerini kamu hizmeti sunan birimlerle özdeşleştirerek ellerinde tutmuş oldukları vergi kelimesinden oluşan harflerle tek tek her çocukta vergi ödeme konusunda ödev bilinci vurgulanarak gelecekte mutlu bir dünyada yaşamak için verginin önemli bir araç olduğu ifade edilmektedir. Bu noktada vergi ödemenin sadece bir görev değil bir ödev etiği olduğu da vurgulanmıştır.

Bu afişe çocuk gelişimi açısından bakıldığında ise ödül ve korku çekiciliğinden ziyade (Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Teorisindeki ceza ve itaat eğilimi yerine) değer çekiciliği bir mesaj olarak verilmiştir. Bu noktada ödül ve ceza mekanizmaları yerine verginin küçük yaşlardan itibaren içselleştirilmesi ve çocuklardaki görsel hafızanın harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle bu afişte çocuklarda model alma çok gelişmiş olduğundan çocukların kendilerini vergiyle özdeşleştirdikleri bir durum söz konusudur.

Vergi afişine nöroekonomi açısından bakıldığında ise vergi ödemeleri noktasında çocuklardaki hem sağ hem de sol beyin harekete geçirilmek istenmiş olabilir. Herhangi bir problemin çözülmesinde etkili olan sol beyin mantıksal, düşünsel ve nesnel bir özelliğe sahip iken sağ beyin daha çok yaratıcılık ve sezgisel düşünüş ve öznellik gibi duygusal zeka kavramıyla ilgilidir (Winston, 2014:72). Bu afişte vergi kelimesi puzzle (yap-boz) şeklinde gösterilerek sağ ve sol beynin diğer bir ifadeyle çocukların hem duygusal zekalarının hem de öğrenme, anlama, hatırlama gibi bilişsel özelliklerinin aynı anda harekete geçirilmesi amaçlanmış olabilir. Özellikle vergi kelimesini oluşturan harflerden oluşan “yap-boz”u (puzzle) birleştirirken ortaya çıkan yüksek motivasyon vergi ödeme davranışı ile ilişkilendirilerek çocuklarda küçük yaşlardan itibaren vergi etiğinin ve bilincinin oluşmasına vurgu yapılmıştır.

Şekil 4: Vergi Geleceğimizdir-IV

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/> yayınlar

Bu vergi afişinde kamusal harcamalar ve vergiler arasındaki karşılıklılık esasına vurgu yapılarak vergi mükelleflerinin mali bağlantı bilinci oluşturulmaları amaçlanmaktadır. Bu noktada eğitim, sağlık, güvenlik, enerji, ulaşım ve sosyal yardımlaşmadan oluşan kamu hizmetlerinin doğrusal olarak vergiler sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Şeklin tam ortasında yer alan “Vergi Geleceğimizdir” sloganı ile de uzun dönemli bir vizyon ortaya konularak vergi ödemenin sonuçlarının bireylerin yaşam kalitesini doğrudan artıracığı ve ekonomik kalkınmada anahtar bir rol oynadığı belirtilmektedir. Diğer bir deyişle vergilerle kamu hizmetleri arasında bir karşılıklılık (mütekabiliyet) ilişkisi kurularak vergi ödemenin faydaları somut olarak anlatılmıştır.

Sosyo-psikolojik açıdan bakıldığında ise vergi mükelleflerindeki mali farkındalığın ortaya çıkarılması amacıyla kamusal mal ve hizmetlerden elde edilen fayda ile vergi ödeme davranışı arasında empati ilişkisi kurulmak istenmiştir. Bu noktada afişte gösterilen farklı kamu hizmeti türleriyle vergi ödemenin sadece bir zorunluluk olmanın ötesinde medeni bir toplum oluşturma noktasında katlanılan maliyetler olduğu gerçeği vurgulanarak vergi mükelleflerindeki vergi ödeme motivasyonu açığa çıkartılmak istenmiştir. Aynı zamanda kamu harcamalarının iyi yerlere harcandığı hissi uyandırılarak vergi etiğinin artırılması amaçlanmıştır.

Şekil 5: Vergilendirilmiş Kazanç ile Daha İyi Bir Yaşam Daha İyi Bir Türkiye

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yayinlar>

Bu vergi afişinde öncelikli olarak çocuk figürü ile vergi ödemenin çocuk yaşlardan itibaren başlayan ödev ve sorumluluk anlayışına vurgu yapılmak istenmiştir. Bu noktada sadece vergi bilincine değil aynı zamanda çocuk yaşlardan itibaren kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasında kurulan mali bağlantı ve bütçe bilincine de vurgu yapılmıştır. Okul, öğrenci ve tahta figürleri vergiye gönüllü uyumun bir öğrenme süreci gerektirdiğine işaret etmektedir. Böylelikle kamu harcamalarının “yoktan var olmadığı”, “her nimetin bir külfet karşılığı olduğu” anlayışı verilmek istenmiştir. Özellikle

vergi ödemenin çocuk yaşlardan itibaren alışkanlık haline dönüşmesi ve ekonomik büyüme ve kalkınma olgusunun temelinde verginin olduğu mesajı verilmektedir. “Vergilendirilmiş kazanç ile daha iyi bir yaşam ve daha iyi bir Türkiye” ifadeleriyle de vergi ödeme sonucunda yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu medeni bir toplumun ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bunun da tek taraflı olmadığı; vergi ve kamu harcamaları arasında kurulacak bir mali bağlantı bilinciyle oluşturulacağı vurgulanmaktadır.

Diğer taraftan vergi afişine mantıksal açıdan bakıldığında ise öğrencinin kamu harcamalarını tek tek kalemler halinde yazması ile bütçenin “kamu hizmetleri sipariş listesi” özelliği vurgulanmak istenmiş olabilir. Bilindiği gibi bütçe kamu ekonomisi karar birimlerinin (merkezi hükümet, yerel idareler vb.) maliyetlerini göstererek kendi bürokrasilerine yaptıkları bir kamu hizmeti sipariş listesi olarak belirtilebilir. Genellikle bütçede bu hizmetlerden kaç liralık maliyet karşılığında kamu hizmeti üretimi yapılacağı saptanmakta, hangi girdilere ne kadar para harcanacağı gösterilmektedir (Bulutoğlu, 2008:172). Diğer taraftan vergi afişinde vergi mükelleflerini mantıksal olarak ikna etme açısından öğrenci figürünün öncelikle kamu harcaması kalemlerini yazması ve son olarak “vergilerimiz” ifadesini kullanması bir bütçe ilkesini daha hatırlatmaktadır. Bu noktada Bulutoğlu’nun (2008:173) ifade ettiği gibi “kamu harcaması kalemleri (hizmet programları) onları karşılayacak vergilerle birlikte değil ayrı ayrı oylanır. Kamu harcamaları önce oylanır bu bittikten sonra onları karşılayacak gelir programı (vergi fiyatları) oylanır” ifadeleri akla gelmektedir.

Bu vergi afişi bütüncül bir perspektiften değerlendirildiğinde Aristoteles’in üçlü ikna modelinin (ethos, logos ve pathos) çok iyi işlendiği görülmektedir. Bu noktada öğrenci figürü ethosu (vergi mükellefi) temsil ederken tahtaya yazılan mesajlar logosu (mantık) işaret etmektedir. Aynı zamanda “vergilerimiz” ifadesiyle de vergi mükelleflerinin aidiyet duygularına hitap edilerek pathos (duygular) bir ikna yöntemi olarak kullanılmıştır.

Şekil 6: Fişsiz Kaçak Olur

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/> yayınlar

Bu vergi afişinde öncelikli olarak toplumda yaygın bir alışkanlık olan fişsiz ürün almanın ekonomik etkileri belirtilmektedir. Toplumda sıklıkla karşılık bulan bir söylem olan “Fişsiz kaç olur” söyleminden yola çıkılarak “Fişsiz kaçak olur!” ifadesiyle birlikte “Kayıt dışına alet olma!” ifadesi vatandaşların içsel motivasyonlarına hitap ederek fiş almama alışkanlığının devlette çok büyük bir gelir kaybına neden olduğu somut bir şekilde ifade edilmektedir. Buradaki afişte kağıt para ile fiş özdeşleştirilerek alınan her fişin vergi kaçakçılığını azaltarak Hazineye gelir olarak kaydedileceği ve kayıt dışı ekonominin önlenmesinde vatandaşların önemli rol oynadığı mesajı verilmektedir. Burada verilmek istenen esas mesaj vatandaşların fiş almadığı takdirde zincirleme bir suçun oluşumuna ve kayıt dışı ekonominin artışına katkı sağladığı algılamasını oluşturmaktır. Bu noktada fiş almamanın ülkeye gelir dağılımı adaleti ve ekonomik kalkınma noktasında önemli bir sorun oluşturduğu görüntüsü verilmek istenmektedir.

Bu afişte vergi yönetimi vatandaşların fiş almamasının vergi kaçakçılığına zemin hazırladığını hatırlatmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlarda vergi ödememekten kaynaklanan suçluluk hissi gibi psikolojik maliyetlerin oluşması amaçlanmaktadır. “Kayıt dışına alet olma!” ifadesiyle vatandaşların vicdanen kendilerini sorumlu hissetmeleri gerektiği hatırlatılarak vergi ödeme konusunda içsel motivasyonun harekete geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bu noktada fiş almamanın bireysel bir suç olmanın ötesinde devlette önemli bir gelir kaybı oluşturması nedeniyle aynı zamanda toplumsal bir suç olduğu vurgulanarak vatandaşların etik bir sorgulama yapmaları istenmektedir.

Şekil 7: Mükellef Hakları Bildirgesi

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar/yayinlar>

Bu vergi afişinde vergiye gönüllü uyumu artırma noktasında inovasyon odaklı bir anlayışa vurgu yapılmaktadır. Bu amaçla 2006 yılında Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan Vergi Mükellef Hakları Bildirgesi

yoluyla devlet ve vergi mükellefleri arasındaki vergi ilişkisinin psikolojik bir sözleşme olması özelliğine vurgu yapılmaktadır. Bu doğrultuda, vergi bilinci ve gönüllü uyumun artırılması, mükelleflerin vergi mevzuatından doğan hak ve ödevleri konusunda bilgilendirilmesi, hizmetler ile iletişim kanallarının hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesi, mükellef haklarının korunması için gerekli alt yapının hazırlanması ve mükellef şikâyetlerini değerlendirerek bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gibi unsurların vergi mükelleflerine aktarılması amaçlanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/mukellef-hizmetleri/mukellef-haklari>). Böylelikle vergi yönetiminin hesap verebilir ve şeffaf yapısının yanısıra öngörülebilirlik vurgulanmak istenmiştir. Aynı zamanda “el sıkışan figür” ile devlet ve bireyler arasındaki vergi ilişkisinin güçlü duygusal bağlara, güven ve sadakat esasına dayalı olan bir psikolojik sözleşme olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum nöroekonomi açısından değerlendirildiğinde el sıkışmanın oksitosin hormonunun artmasına neden olduğu ve bu durumun bireylerdeki güven hissini artırarak vergi ödeme davranışının şekillenmesinde önemli bir etki oluşturabileceği söylenebilir. Dolayısıyla bu afişin vergi mükelleflerinin duygusal zekasına hitap eden bir görsel olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan bu vergi afişinde vergi yönetiminin vergi mükellefleri üzerinde karşıt (antagonistic) vergi ikliminden ziyade sinerjik (synergistic) bir vergi iklimi oluşturma çabası görünmektedir. Kirchler vd. (2008:211) tarafından yapılan vergi psikolojisi araştırmalarında da ifade edildiği gibi karşıt vergi ikliminde vergi otoritesi ve vergi yükümlüleri birbirine karşı hareket etme eğiliminde iken sinerjik vergi ikliminde her iki taraf birlikte hareket etmektedir. Karşıt vergi iklimi hırsız-polis anlayışına dayanır. Bu durumda vergi otoritesi vergi yükümlülerini her zaman potansiyel birer vergi suçlusu olarak görmekte, buna karşın vergi yükümlüleri kendilerine zulmedildiği hissine kapılmaktadırlar. Böyle bir vergi ikliminde vergi otoritesi ile bireyler arasındaki sosyal mesafeler artmakta, bireyler ve gruplar vergi otoritesine karşı çok az saygı duymakta ve vergi otoritesinin üzerlerinde devamlı bir baskı aracı olduğunu hissetmektedirler. Buna karşın sinerjik vergi ikliminde ise vergi otoritesi ile vergi yükümlüleri arasındaki sosyal mesafe azalmakta ve hizmet-müşteri (service-client) ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Bu durumda vergi otoritesi topluma hizmet sunan bir kurum olarak bireyler de kendilerini topluma ait bireyler olarak ön plana çıkarmaktadırlar. Vergi yükümlülerinin saygılı ve destekleyici mahiyetteki davranışlarına vergi otoritesi hesap verebilir ve şeffaf bir yapı oluşturarak karşılık verir. Bu noktada Mükellef Hakları Bildirgesi somut bir bildirme olarak vergi mükelleflerinin mantıklarına (logos) hitap etmektedir.

Şekil 8: Fişini Al Vergini Öde

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), [http://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar/](http://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar) yayınlar

Bu vergi afişinde bireylerin fiş almamasının makro ekonomik etkilerine vurgu yapılmaktadır. “Almadığınız her fiş ülkemizi değil başkalarını kalkındırır!” mesajıyla kısa vadede ödev ve sorumluluk etiği eksikliğinden kaynaklanan bu durumun uzun vadede ülkenin kalkınmasında önemli bir engel olduğu ve fiş almama davranışının doğrudan yaşam kalitesini düşüren bir duruma yol açtığı doğrudan bir mesaj olarak tüm vatandaşlara gitmektedir. Ayrıca “Fişini al vergini öde. Kayıt dışı ekonomiye HAYIR de” ifadeleriyle vatandaşların fiş almalarının vergi kaybına yol açmasını engelleyeceği aynı zamanda vergilerini ödeyerek ödev ve sorumluluk etiğini yerine getirmeleri istenmektedir. Bu sayede kayıt dışı ekonomi oluşmasına hem doğrudan hem dolaylı olarak engel olabilecekleri mesajı verilmektedir.

Diğer taraftan afişteki ifadelerle bireylerin milliyetçilik duygularına da seslenilerek vergi ödeme motivasyonlarının güçlendirilmesi ve teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada “Almadığınız her fiş ülkemizi değil başkalarını kalkındırır!” ifadesinin siyah renkle, “Her fiş ülkemizi kalkındırır!” ifadesinin ise mor renkle yazılması da dikkat çekicidir. Özellikle mor renk zenginliği, asalet, lüks ve ihtişamı çağrıştıran bir renk olarak bilinmektedir. Böyle bir rengin seçilmesi ile fiş almaları durumunda kayıt dışı ekonominin önüne geçilerek ülkenin ekonomik refahının ve dolayısıyla yaşam kalitesinin arttığı bir ülkede yaşama hayali mesajı verilmektedir. Aynı zamanda mor rengin bireylerde duyarlılık hissi oluşturması göz önünde bulundurularak vergi mükelleflerinin vergi ödeme noktasındaki içsel motivasyonları da harekete geçirilmek istenmektedir. Diğer taraftan afişte bireylerin ulusal gururunu harekete geçiren mesajlarla bireylerin ülkeleri ile ne kadar gurur duyarsa vergi ödeme konusundaki isteklerinin de o kadar yüksek olabileceği hissi ön plana çıkarılarak vergi etiğinin sadece bir tutum olarak kalmayıp davranışa dönüşmesi gerektiği ve dolayısıyla vergi mükelleflerinin bilişsel çelişki durumuyla karşı karşıya kalmamaları amaçlanmaktadır.

Şekil 9: 6736 sayılı Kanun (Gelin Yapılandırılım)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yayinlar>

Bu vergi afişinde görülen “elini uzatan gülen yüz” sembolü vergi mükelleflerine karşı kucaklayıcı ve kapsayıcı bir mesaj vermektedir. Vergi otoritesini temsil eden gülen yüz vergi gibi en ciddi bir konunun bile karşılıklı güven sayesinde daha kolay çözülebileceğini belirterek vergi yönetimi ile vergi mükellefleri arasında duygusal bir bağ kurmaktadır. Aynı zamanda “gülen yüz” sembolünde beyaz gömlek ve kırmızı kravat kullanılması bir taraftan Türk ulusuna işaret etmekte diğer taraftan devlet ciddiyetine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla devlet ve vergi mükellefleri arasındaki vergi ilişkisinde ceberrut devlet anlayışı yerine psikolojik sözleşme vurgusu yapılmıştır.

Diğer taraftan “Maliyeye borcunuz mu var?”, “Gelin Yapılandırılım ve Gelin Barışalım” ifadeleri vergi mükelleflerine mantıksal olarak geçmiş borçlarını ödemeleri noktasında bir sesleniş olarak yorumlanabilir. Özellikle “Peşin ödeyin kazançlı çıkın :)” ifadesi vergi mükelleflerinin akıl yürütmesine zemin hazırlamakta ve vergi mükelleflerinin yanlıştan dönmesi durumunda kazançlı çıkacağı vurgulanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu ifadelerde herhangi bir koşul cümlesinin bulunmamasıdır. Dolayısıyla vergiye gönüllü uyumun sağlanması noktasında ceza mekanizması yerine vergi mükelleflerinin içsel motivasyonuna seslenilmesi önemlidir. Bu durumda vergi idaresinin tutum ve davranışları arasında bir tutarlılık söz konusudur. Böyle bir söylem vergi idaresinin amaç ve söylemleri arasında bilişsel çelişki oluşturan bir durum olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda bu durum vergi mükelleflerinde olumlu yargıların oluşmasını sağlayarak vergiye gönüllü uyumun artmasını sağlayabilir.

“Gelin Barışalım” ifadesi ise vergi yönetiminin sevgi ve hoşgörü içerisinde bir yaklaşımı savunduğunu göstermektedir. Bu noktada devlete

karşı güven eksikliği duyan ve duygusal kırgınlıkları olan vergi mükelleflerine bir sesleniş söz konusudur. Buradaki konu esasen bir vergi affı olmasına rağmen af sözcüğünün geçmemesi dikkat çekicidir. Aynı zamanda vergi afişinin arka görselinde turuncu ağırlıklı bir rengin tercih edilmesi bir taraftan devletin güç ve dayanıklılığını temsil ederken diğer taraftan neşenin ve bilgeliğin sembolü olan turuncu rengin insanlardaki sosyalleşme duygularını harekete geçiren özelliğinden de faydalanılarak vergi ödemenin sosyal bir norm haline getirilmesi düşünülmüş olabilir. Aynı zamanda “Gelin Barışalım” ifadesi daha önce vergi kaçırdığı halde pişman olup suçluluk hissi taşıyan vergi mükellefleri üzerinde olumlu etkiler oluşturması için planlanmış olabilir. Bu noktada verginin ekonomik maliyetinden ziyade psikolojik maliyetine de vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda yapılandırma adıyla sunulan bir tür af niteliğinde olan bu durum yakalanma olasılığını yüksek bulan vergi mükellefleri için olumlu bir uygulama olarak görülebilir.

Sonuç

Vergi psikolojisi vergi mükelleflerinin vergiye uyum süreçlerine yeni bir bakış açısı getirmektedir. Özellikle son yıllardaki araştırmalarda sadece baskı ve cezaya dayalı vergi politikalarının -kısa dönemde palyatif çözümler getirirse de- uzun dönemde vergi mükelleflerinin içsel motivasyonunu düşürdüğü, aşırı denetimlerin devlete karşı yabancılaşmaya neden olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle çoğu ülkede vergiye gönüllü uyumu artırabilmek amacıyla vergi mükelleflerinin algı, tutum ve davranışlarını analiz eden sosyo-psikolojik ve bilişsel araştırmalar yapılmaktadır. Özellikle vergi ödeme ya da ödememe davranışının hangi nedenlerden kaynaklandığına ilişkin yapılan çalışmalar vergi uyum süreçlerinin daha sağlıklı anlaşılması açısından önemlidir.

Türkiye’de Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından vergiye gönüllü uyumu artırmak amacıyla birçok proje yapılmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan vergi afişlerinin incelenmesi vergi yönetiminin vergi psikolojisine nasıl baktığına ilişkin bazı ipuçları vermektedir. Vergi afişleri bütüncül bir perspektiften değerlendirildiğinde ödül ve ceza mekanizmaları yerine gelecek tasavvuru ortaya konularak verginin içselleştirilmesine daha çok vurgu yapılmıştır. Özellikle mesajlarda koşul cümlelerine yer verilmemiş olmasıyla ödül ve korku çekiciliğinden ziyade değer çekiciliğine vurgu yapılarak vergi ödemenin değerli bir şey olduğu hissi oluşturulmak istenmiştir. Diğer bir deyişle vergi ödemenin medeni bir toplum için katlanılan maliyetler olduğu mesajı verilmiştir. Aynı zamanda sıklıkla kullanılan “Vergi Geleceğimizdir” ifadesiyle bireylerin kendilerini devletle özdeşleştirmeleri düşünülerek verginin devlet ve bireyler arasında karşılıklı güven, saygı esasına bağlı bir tür psikolojik sözleşme olduğu gerçeğine de vurgu yapılarak uzun dönemde verginin bireyler tarafından içselleştirilmesine ilişkin görsellerin kullanıldığı söylenilebilir.

Sonuç olarak vergi mükelleflerinin sosyo-psikolojik ve bilişsel durumlarını dikkate alan vergi politikaları uzun dönemde verginin toplum tarafından içselleştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda sosyal bilimcilerin disiplinli çalışmalara daha çok ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu noktada ünlü iktisatçı ve siyaset bilimci Friedrich August von Hayek'in "sadece iktisat bilen bir kimse iyi bir iktisatçı olamaz" sözlerinin maliye bilim insanları için de geçerli olabileceğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla vergi mükelleflerinin psikolojileri dikkate alınarak oluşturulan vergi politikaları vergilemeyi teknik bir konu olmanın ötesine taşıyarak vergileme sanatının ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Aktan, C.C. (2006), "Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi", Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, der. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ekonomi Kitapları Dizisi, 21, 125-136.
- Alm, J. (2010), "Testing Behavioural Public Economics Theories in the Laboratory", *National Tax Journal*, 635-658.
- Alm, J. ve Gomez, J.L. (2008), "Social Capital and Tax Morale in Spain", *Economic Analysis & Policy*, 38(1), 73-87.
- Alm J., Sanchez I. ve DE Juan, A. (1995), Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance, *KYKLOS*, 48, 3-18.
- Baldry, J.C. (1987), "Income Tax Evasion and the Tax Schedule: Some Experimental Results", *Public Finance*, 42(3), 357-383.
- Becker, G.S. (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach", *Journal of Political Economy* 76, 169-217.
- Bolat, Ö. (2017), Beni Ödülle Cezalandırma, Doğan Kitap, 93. Baskı, İstanbul.
- Braithwaite, J. (2003), "Meta Risk Management and Responsive Regulation for Tax System Integrity", *Law & Policy*, 25(1), 1-16.
- Braithwaite, V. ve Ahmed, E. (2005), "A Threat to Tax Morale: The case of Australian Higher Education Policy", *Journal of Economic Psychology*, 26, 523-540.
- Brekke, K.A., Kvaerndokk, S. ve Nyborg, K. (2003), "An Economic Model of Moral Motivation", *Journal of Public Economics*, 87, 1967-1983.
- Bulutoğlu, K. (2008), Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Kuramı, Maliye ve Hukuk Yayınları, 7. Baskı, Ankara.
- Cullis, J. ve Lewis, A. (1997), "Why People Pay Taxes: From a Conventional Economic Model to a Model of Social Convention", *Journal of Economic Psychology* 18, 305-321.
- Cummings, R.G., Martinez-Vazquez, J., McKee, M. ve Torgler, B. (2004), "Effects of Culture on Tax Compliance: A Cross Check of Experimental and Survey Evidence", Working Paper No, Center for Research in Economics, Management and the Arts, Basel.

- Demir, Ö. (2003), İktisat ve Ahlak, Liberte Yayınları: 86, Basım: Cantekin Matbaası.
- Demir, İ.C. (2009), “Kamusal Harcamaların Toplumsal Algısı: Ampirik Bir Araştırma”, *Maliye Dergisi*, Sayı 157, Temmuz-Aralık, 210-226.
- Eser, R. ve Toigonbaeva, D. (2011), “Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 287-321.
- Feld, L.P. ve Frey, B.S. (2007), “Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation”, *Law & Policy*, January, 29(1), 102-120.
- Frey, B.S. ve Stutzer, A. (2001), “Economics and Psychology: From Imperialistic to Inspired Economics”, *Philosophie Economique*, 2001/2, 5-22.
- Frey, B.S. (2003), “Deterrence and Tax Morale in the European Union”, *European Review*, 11(3), 385-406.
- Frey, B.S. ve Feld, L.P. (2002), “Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis”, CESIFO Working Paper, No. 760, Category. 1: Public Finance, 1-40.
- Frey, B.S. (1997), *Not Just for the Money. An Economic Theory of Personal Motivation* Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), www.gib.gov.tr/mukellef-hizmetleri/mukellef-haklari
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yayinlar>
- Gintis, H., Bowles, S., Robert; F. ve Ernst, B. (2003), “Explaining Altruistic Behavior in Humans”, *Evolution and Human Behavior* 24, 153-172.
- Gordon, J.P.F. (1989), “Individual Morality and Reputation Costs as Deterrants to Tax Evasion”, *European Economic Review*, 33, 797-805.
- Graetz, M., Reinganum, J. ve Wilde, L. (1986), “The Tax Compliance Game: Toward an Interactive Theory of Law Enforcement”, *Journal of Law, Economics and Organization*, 2, 1-32.
- Graham, R.D. (2007), “Theory of Cognitive Dissonance as it Pertains To Morality”, *Journal of Scientific Psychology*, June, 20-23.
- James, S. (2012), “Behavioural Economics and the Risks of Tax Administration”, *eJournal of Tax Research*, 10(2), 345-363.
- James, S. ve Edwards, A. (2014), “The Importance of Behavioral Economics in Tax Research and Tax Reform: The Issues of Tax Compliance and Tax Simplification”, *University of Exeter Discussion Papers in Management Paper Number 07/14*, ISSN 1472-2939.
- Kanniainen, V. ve Pääkkönen, J. (2006), “Shadow Economy: Theory and Testing of Tax Morale and Convergence Hypotheses”, 1-32,
- Kirchler, E., Hoelzl, E. ve Wahl, I. (2008), "Enforced Versus Voluntary Tax Compliance: The Slippery Slope Framework", *Journal of Economic Psychology*, 29, 210-225.

- Kirchler, E. ve Wahl, I. (2010), "Tax Compliance Inventory: TAX-I Voluntary Tax Compliance, Enforced Tax Compliance, Tax Avoidance, and Tax Evasion", *J Econ Psychol.* June, 31(3), 1-21.
- Kornhauser, M.E. (2008), "Normative and Cognitive Aspects of Tax Compliance: Literature Review and Recommendations for the IRS Regarding Individual Taxpayers", http://taxprof.typepad.com/taxprof_blog/files/Kornhauser.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2012)
- Lewis, A. (1982), "The Social Psychology of Taxation" *British Journal of Social Psychology*, 151-158.
- Lewis, A., Carrera, S., Cullis, J. ve Jones, P. (2009), "Individual, Cognitive and Cultural Differences in Tax Compliance: UK and Italy Compared", *Journal of Economic Psychology* 30, 431-445.
- Lubian, D. ve Zarri, L. (2011), "Happiness and Tax Morale: an Empirical Analysis", Working Paper Series Department of Economics University of Verona, WP Number: 4, ISSN: 2036-2919 (paper) 1-39.
- Luttmer E.F.P. ve Singhal, M. (2014), "Tax Morale" *Journal of Economic Perspectives*, Fall, 28(4), 149-168.
- Manuela, J. ve Loureiro, Sá P. (2014), "Behavioural Economics and Tax Compliance The Role of Identifiability, Geographical Distance and Social Norms on Tax Compliance: An Experimental Study" Dissertation Proposal Master in Economics., <https://repositorioaberto.up.pt/bitstream/10216/77194/2/104784.pdf> (Erişim Tarihi:17.12.2015)
- McCaffery, E.J. ve Baron, J. (2006), "Thinking About Tax", *Psychology, Public Policy, and Law*, 12(1), 106-135.
- McGill, G.A. (1988), "The Cpa's Role in Income Tax Compliance: An Empirical Study of Variability in Recommending Aggressive Tax Positions" (Unpublished Doctoral Dissertation).
- Nerre, B. (2001), "The Concept of Tax Culture", 94 th Annual Conference on Taxation, National Tax Association, Proceedings, 288-295.
- Nerre, B. (2002), "Modeling Tax Culture- A First Approach", 95 th Annual Conference on Taxation, National Tax Association, Proceedings, 34-41.
- Nerre, B. (2004), "Modeling Tax Culture", Paper prepared for the European Public Choice Society, Annual Meeting 2004 Berlin, Germany, April 15-18, 1-22.
- Oxoby, R.J. (2003), "Attitudes and Allocations: Status, Cognitive Dissonance, and the Manipulation of Attitudes", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 52, 365-385.
- Robison, L.J. ve Hanson, S.D. (1995), "Social Capital and Economic Cooperation", *J Agr. and Applied Ecm*, 27(I), 43-58.
- Roth, J.A., John, T., Scholz, A. ve Witte, D. (1989), "Taxpayer Compliance", Volume: 1, An Agenda for Research, Pirinted in USA.
- Schmölders, G. (1959), "Fiscal Psychology: A New Branch of Public Finance", *National Tax Journal*, 15, 184-193.

- Schneider, F. ve Buehn, A. (2012), "Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces?", Institute for the Study of Labor, N° 6891.
- Sinkuniene, K. (2005), Organizacijų Vadyba: Sistemai Tyrimai: 2005/35, 177-192.
- Siwale, A. (2014), The Role of Tax Morale in Enhanced Tax Compliance: Increasing Domestic Revenue Collection through Improved Tax Morale, Background Note, July.
- Slemrod, J. (2002), "Trust in Public Finance", National Bureau of Economic Research Working Paper, 9187.
- Song, Y. ve Yarbrough, E. (1978), "Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey", *Public Administration Review*, 38(5), 442-452.
- Şenyüz, D. (1995), Vergilendirmede Yüklü Psikolojisi, Bursa.
- Taylor, S.E., Peplau, L.A., Sears, D.O. (2007), Sosyal Psikoloji, İmge Kitabevi Yayınları, Pelin Ofset, Tipografik San. Tic. Ltd. Şti., 1. Baskı.
- Torgler, B. (2003), "Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance", Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, Basel.
- Torgler, B. (2004), "Tax Morale in Asian Countries", *Journal of Asian Economics* 15, 237-266.
- Torgler, B. ve Schneider, F. (2004), "Does Culture Influence Tax Morale? Evidence From Different European Countries", Working Paper No: 2004-17.
- Torgler, B. (2007), "Tax Compliance and Tax Morale, A Theoretical and Empirical Analysis", Edward Elgar, UK.
- Torgler, B. (2008), "Introduction to the Special Issue on Tax Compliance and Tax Policy", *Economic Analysis & Policy*, March, 38(1), 31-33.
- Tunçer, M. (2002), "Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 107-128.
- Turhan, S. (1998), Vergi Teorisi ve Politikası, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, İstanbul.
- Weber T.O., Fooker, J. ve Herrmann, B. (2014), "Behavioural Economics and Taxation", Taxation Papers Working Paper N.41.
- Wenzel, M. (2005), "Misperceptions of Social Norms about Tax Compliance: From Theory to Intervention", *Journal of Economic Psychology* 26, 862-883.
- Winston, R. (2014), Evrenin En Karmaşık ve Gizemli Nesnesi, İnsan Beyni, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.